

gadnieniach społecznych. Zdecydowane zwycięstwo SPD/FDP w wyborach 19 listopada 1972 r. pogłębiło kryzys w łonie opozycji i wywołało falę niezadowolenia wśród czołowych polityków CSU, którzy obwiniali CDU za poniesioną klęskę.

Na konferencji zarządu LG 27 listopada 1972 r. CSU deklarowała wyraźnie swe credo: „Wychodzimy z założenia, iż polityka partii unii tylko wówczas będzie skuteczna, gdy przeciwstawi socjalistycznemu kursowi rządzącej koalicji zdecydowaną, zgodną koncepcję. Obie partie unii muszą politycznie i organizacyjnie ściśle współpracować” cytowała „Die Welt” z dnia 28 XI 1972.

Wyrazem narastających konfliktów między partiami unii było ukonstytuowane na początku 1970 r. tzw. „CSU-Freundeskreise”. Te nacjonalistyczne ugrupowania, którym początek dał profesor bizantynistyki Berthold Rubin, skupiały skrajnie prawicowe siły dystansujące się od niemieckiej i wschodniej polityki „małej koalicji”. Wprawdzie ich żywot był niedługi, to jednak demonstrowały one zasadniczy cel CSU — dążenie do uzyskania ponadregionalnego poparcia i rozszerzenia swych wpływów na pozostałe regiony Federalnej Republiki Niemiec.

Dokonując oceny frakcji CDU/CSU autor stwierdza, iż w całej historii CSU jej związek z CDU był podyktowany bardziej praktycznymi aniżeli sentymentalnymi względami. Związek obu partii przyniósł — obok pozytywnych — wiele negatywnych następstw. Przyczynił się on m. in. do ograniczenia wewnętrznej demokracji w CDU. Toteż traktowała ona zawsze związek z CSU jako zło konieczne.

Narastającej w łonie CDU krytyce wobec wspólnej frakcji z CSU dał wyraz opublikowany przez przedstawicieli *Junge Union* memoriał „29 tez politycznej strategii Unii”, domagający się korekty dotychczasowych form współpracy.

Praca G. Mühlera ukazuje historyczny rozwój frakcji CDU/CSU, jej strukturę, organizację i perspektywy. Mimo rzeczowości, przejrzystości i logiczności układu, pozostawia ona jednak uczucie niedosytu. Spowodowane jest ono przede wszystkim faktem, iż dokonana przez autora interpretacja politycznych przedsięwzięć obu partii oraz historii frakcji jest dość powierzchowna. Autor ograniczył się w zasadzie do rozpatrywania związku unii w aspekcie organizacyjnym, pomijając najistotniejsze polityczno-gospodarczo-społeczne względy. Bez ukazania zaś ewolucji koalicji CDU/CSU w kontekście ich politycznego programu i polityczno-gospodarczej rzeczywistości RFN obraz CDU/CSU nie może być pełny.

Anna Wolff-Powęska

PETER SCHINDLER: *30 Jahre Deutscher Bundestag. Dokumentation-Statistik-Daten*. Press- und Informationszentrum, Bonn 1979, 504 ss.

Omawiane opracowanie P. Schindlera zasługuje na baczną uwagę i spopularyzowanie. Publikacja ta, przygotowana z okazji trzydziestolecia parlamentu federalnego RFN, zawiera bez wątpienia pierwsze wyczerpujące i wszechstronne zestawienie faktów, wydarzeń, nazwisk, dat i szeroko pojętej statystyki, związanej z trzydziestoletnim funkcjonowaniem *Bundestagu*. Powierzenie P. Schindlerowi przez prezydenta *Bundestagu* przygotowania w stosunkowo krótkim czasie tak obszernego i szczegółowego wydawnictwa nie było bynajmniej rzeczą przypadku. Autor, zajmujący wyższe stanowisko urzędnicze w aparacie administracyjnym parlamentu federalnego, pełniący zarazem od wielu lat funkcję sekretarza nauko-

wego poważnego periodyku naukowego „Zeitschrift für Parlamentsfragen” oraz publikujący już wcześniej liczne, aczkolwiek fragmentaryczne opracowania dokumentacyjne poświęcone poszczególnym kadencjom lub problemom, dawał gwarancję terminowego i należytego wywiązania się z powierzonych mu obowiązków.

Ustrojowo-prawny charakter prezentowanych przez autora danych i towarzyszących im wywodów powoduje, że mimo podziału pracy na stosunkowo krótkie 27 punktów, całość opracowania składa się wyraźnie z pięciu podstawowych części. Zgodnie z występującą i obserwowaną na codzień kolejnością wydarzeń w mechanice państwa, odzwierciedlającej się w pracy najwyższego organu przedstawicielskiego, wiążą się one odpowiednio z wyborami, szeroko rozumianymi strukturami wewnętrznymi i trybem pracy *Bundestagu*, jego kompetencjami, powiązaniem międzynarodowymi oraz sprawami o charakterze ekonomiczno-administracyjno-technicznym.

Część pierwszą, traktującą o problematyce ściśle wyborczej (ss. 1-44), otwiera wykaz ustawodawstwa wyborczego, pełne zestawienie jego zmian, ze szczególnym uwzględnieniem regulacji obniżenia granicy wieku, uprawniającego do partycypacji w życiu politycznym państwa. Wykaz nazw partii oraz bezpartyjnych grup wyborców, wystawiających kandydatury w kolejnych ośmiu wyborach na szczeblu federacji, staje się kluczem do analizy większej ilości tabel prezentujących wyniki poszczególnych głosowań. Oparcie tych danych na specjalistycznej statystyce wyborczej oraz przedstawienie ich w strukturalnych przekrojach socjologiczno-politycznych, przy jednoczesnym uwzględnieniu wyników wyborów w poszczególnych krajach, dostarcza czytelnikowi interesującego materiału do przemyśleń na temat zachowań politycznych młodzieży, kobiet, odpowiednich grup zawodowych i wyznaniowych. Zawarte w tej części pracy dane wykorzystane mogą być przy formułowaniu tez, np. w przedmiocie absencjonizmu wyborczego jako wyobraźalnej kategorii zachowania politycznego, zauważalnych przyczyn różnic między ilością pozyskanych przez partię głosów drugich a pierwszych, możliwości taktycznego wykorzystania *Stimmensplitting* itp. Omawianą część pracy zamykają informacje o stopniu popularności oryginalnej formy głosowania korespondencyjnego, tj. przy pomocy listu (*Briefwahl*) oraz wywody na temat wyeliminowania dopiero w 1976 r. możliwości pojawiania się przerw międzykadencyjnych (*parlamentslöse Zeit*).

Uwagi dotyczące liczby deputowanych, przedterminowej utraty i wygaśnięcia mandatu tworzą (w połączeniu z wykazem sytuowanych poza ustawą wyborczą aktów o niepołączalności mandatu deputowanego — *incompatibilitas*) oryginalny pomost, prowadzący od tej grupy problemów do wspomnianych już wyżej spraw szeroko rozumianych struktur wewnętrznych *Bundestagu*. Odpowiadające im dane przedstawione zostały w trzech grupach tematycznych: składu socjalnego deputowanych (ss. 52-74), struktur polityczno-frakcyjnych (ss. 88-135) oraz organów wewnętrznych *Bundestagu* (ss. 75-87, 214-265) i trybu ich pracy. Pewna niekonsekwencja autora, wyrażająca się rozdzieleniem tych części *quasi* „wtrętem”, traktującym o stosunkach tego organu z rządem (równoznaczna z odejściem od zasady prezentowania określonej faktografii w swoistym „ciągu”) nie pomniejsza atrakcyjności tej części pracy. Uważny jej odbiorca znajdzie tam bowiem odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu obniżenie granicy biernego i czynnego prawa wyborczego było jedynie środkiem rozładowania napięć społecznych i wewnątrzpartyjnych, a w jakim (i czy w ogóle?) przyczyniło się do odmłodzenia czy też „odświeżenia” *Bundestagu*. Prezentowane w pracy składy deputowanych, szczególnie wyraźnie rysowane w odniesieniu do poszczególnych grup zawodowych, jak i tzw. deputowanych wielokrotnych, skłaniają do refleksji zarówno w przedmiocie zasad i kryte-

riów polityki desygnacyjnej prowadzonej przez gremia wysuwające kandydatów na deputowanych, jak i specyficznych, funkcjonalnych w swej istocie właściwości szeroko rozumianego systemu wyborczego. Brak możliwości partycypacji obywateli bezpartyjnych w procesie doboru kandydatów na posłów, minimalny w nim udział szeregowych członków partii powoduje, że proces tworzenia formalnie najważniejszego organu przedstawicielskiego i kształtowania w nim odpowiednich układów sił czy orientacji przenosi się od urn wyborczych do central partyjnych, a w całym szeregu przypadków i do powiązanych z nimi licznymi sprzężeniami zwrotnymi grup interesu. W następstwie tego zasiadają w *Bundestagu* przedstawiciele orientacji akceptujących zasadnicze realia społeczne, polityczne oraz ekonomiczne współczesnej RFN. Czytelna (w świetle prezentowanych danych) stabilność struktur politycznych kolejnych *Bundestagów* (od 1961 r.), dowodzi skuteczności eliminacyjnego działania klauzuli zaporowej czy też alternatywnej dla niej klauzuli mandatów podstawowych (*Grundmandatsklausel*) ma przekonywać o zasadności podjęcia — jeżeli już nie próby rewizji oceny zachodniemieckiego systemu wyborczego — szerszej dyskusji na ten temat.

Najbardziej rozbudowanym fragmentem omawianego opracowania jest część odnosząca się do funkcji, a ściślej — kompetencji parlamentu federalnego (ss. 136 - 213, 268 - 354). Związane z nimi relacje wprowadzające oraz materiały źródłowo-statystyczne zawarte są w czterech grupach. Pierwsza dotyczy wszelkich form kontaktów z rządem, druga natomiast — ogółu uprawnień kontrolnych tego najwyższego w państwie organu przedstawicielskiego. Charakterystycznymi są dla tych grup staranne zestawienia dotyczące kandydatur kanclerskich i wybranych na ten urząd osób, imiennych składów poszczególnych gabinetów, a także wniosków dotyczących tzw. konstruktywnego wotum nieufności i wotum zaufania (1972 r.) oraz przebiegu głosowań nad nimi. W tych właśnie fragmentach opracowania, korespondujących (zgodnie z polityczną logiką mechanizmu współczesnego państwa burżuazyjnego) z materiałami związanymi z frakcjami partyjnymi w poszczególnych *Bundestagach*, licznie pojawiają się informacje o wielu bardziej znanych politykach i deputowanych.

Zgodnie z przyjętym przez autora założeniem, znajdujemy w omawianym tu opracowaniu jedynie zestaw wyników procedur legislacyjnych związanych z wszystkimi nowelizacjami Ustawy Zasadniczej oraz całością tzw. prawa parlamentarnego. Rezygnacja ze spisu pozostałych aktów prawnych wydaje się słuszną, zważywszy ich liczbę i fakt periodycznego publikowania właściwych w tej mierze opracowań.

Ostatnia grupa materiałów, prezentowana w tej części pracy, powiązana została z działalnością *Bundestagów* kolejnych kadencji podejmowaną w związku z ich regulaminem, przyjmowaniem oraz stosowaniem przepisów porządkowych, trybem głosowań, prawną pozycją deputowanych, ich immunitetem, postępowaniem w przypadku obrazy tego organu, rozpatrywaniem petycji itp. Wydaje się, że autor powinien był szczegółową prezentację treści wszystkich zmian regulaminu obrad dokonać na tle aktualnie obowiązującego tekstu regulaminu; włączenie tego dokumentu w pełnym brzmieniu do pracy orientowałoby o treści podstawowego źródła prawa wewnątrzparlamentarnego w poszczególnych kadencjach, stając się jednocześnie dobrym momentem wyjściowym do odbioru zawartej w omawianym tu opracowaniu dokumentacji.

Omówiony wyżej fragment pracy kończą informacje o zakresie partycypacji przedstawicieli *Bundestagu* (zasiadających z urzędu) w różnego rodzaju instytucjach, gremiach oraz organach. Wśród nich szczególnego znaczenia nabiera Zgro-

madzenie Federalne wybierające prezydenta RFN. Ilustracja przebiegu oraz wyniku prac dotychczasowych siedmiu (do 1979 r.) Zgromadzeń zamyka tę część pracy.

Skromna pod względem objętości przedostatnia część książki (ss. 354-364), poświęcona europejskim i pozakontynentalnym kontaktom *Bundestagu* oraz udziałowi jego deputowanych w odpowiednich instytucjach, dostarczą bardzo interesującego materiału do przemyśleń na temat charakteru tej aktywności oraz kryjących się za nią kontekstów politycznych. Sygnalizując jedynie partycypację interesującego nas podmiotu w takich organizacjach, jak Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Zgromadzenie Unii Zachodnioeuropejskiej, Zgromadzenie Północnoatlantyckie czy też Unia Międzyparlamentarna, warto nieco uwagi poświęcić w tym miejscu aktualnym kwestiom reprezentacji RFN w ponadnarodowym organie przedstawicielskim Wspólnot Europejskich, tj. Parlamencie Europejskim. Dane związane z przygotowaniem, a następnie przeprowadzeniem w połowie 1979 r. wyborów bezpośrednich 81 zachodnioniemieckich deputowanych do tego organu, stanowią m. in. interesujący przyczynek do kompleksowego zagadnienia przesłanek i celów politycznych, leżących u podstaw motywacji taktycznych aktywności Niemiec Zachodnich na tym odcinku. Do bardziej interesujących fragmentów omawianej tutaj dokumentacji zaliczyć należy te, które dotyczą powszechnie znanej, kontrowersyjnej (jeżeli nie wręcz drażliwej) sprawy reprezentacji Berlina Zachodniego w Parlamencie Europejskim i *Bundestagu*. Również zagadnienie prób rozciągania prac *Bundestagu* na teren Berlina Zachodniego (poprzez posiedzenia komisji, frakcji itp.) powoduje, że mimo omówionych przez autora pewnych ograniczeń w tej mierze na przestrzeni ostatnich lat, obserwowane na tym odcinku realia traktować trzeba jako szereg inspirowanych przez RFN wydarzeń, mających dowodzić rzekomej przynależności tego miasta do systemu państwowego i politycznego Niemiec Zachodnich.

Ostatnia (piąta) część opracowania dostarcza ciekawych informacji o budżecie *Bundestagu*, wysokości systematycznie podwyższanych diet deputowanych, organizacji wewnętrznych struktur administracyjnych, zadaniach poszczególnych komórek itp. Szczególnie przydatne są relacje o tzw. służbach naukowych *Bundestagu* oraz ich publikacjach.

Przegląd stowarzyszeń zajmujących się problemami szeroko rozumianego prawa parlamentarnego, kronika ważniejszych wydarzeń politycznych związanych z parlamentami poszczególnych kadencji, spis byłych oraz aktualnych ich członków, skorowidz rzeczowy oraz przegląd źródeł, stanowiący w sumie swoisty aneks (ss. 402-504) do omówionych wcześniej pięciu części problemowych, zamykają całość pracy.

Reasumując podkreślić należy, że w omawianej dokumentacji autor zebrał niezwykle bogatą i szczegółową faktografię bez zbędnych (dla zainteresowanego i przygotowanego do jej odbioru czytelnika) wtretów interpretacyjnych. Autor zachowuje raczej neutralną postawę wobec selekcionowanego przezeń materiału dokumentacyjno-statystycznego oraz z dystansem traktuje treści dyskusji i wydarzenia w *Bundestagu*. Czyni to — być może — z myślą o większej przydatności naukowej jego pracy również i dla potencjalnych czytelników spoza RFN. Praca ta jest niewątpliwie szerokim kompendium informacyjnym o *Bundestagu*, jego deputowanych, ich indywidualnej oraz zespołowej aktywności, prezentowanej w kontekście zakreślonych w zachodnioniemieckiej Ustawie Zasadniczej zadań i kierunków pracy federalnego organu przedstawicielskiego.

Janusz Janiszewski